

E 227/7

AZ EGYHÁZKERÜLET FELOSZTÁSA

ÍRTA:

Dr. Szentpéteri KUN BÉLA

EGYHÁZMEGYEI GONDNOK

DEBRECEN 1942

Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli református egyházkerület
könyvnyomda-vállalata.

**AZ
EGYHÁZKERÜLET
FELOSZTÁSA**

ÍRTA :

Dr. Szentpéteri KUN BÉLA
EGYHÁZMEGYEI GONDNOK

DEBRECEN 1942

**Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli református egyházkerület
könyvnyomda-vállalata.**

E 227/7

Makkai Sándor professzor úr igen becses tanulmányához, amely e lapban és önálló füzetben is megjelent, kívánok néhány tiszteletteljes észrevételt tenni. Indít erre a füzethez előszót írt Révész Imre püspök úrnak az a (nagyon helyes) nyilatkozata, amely szerint a jó eredmény „egyetlen útja a meggyőzni próbálás minél gazdagabb és minél tárgyilagosabb eszmecserék hosszú sorában“ van, másrészt annak az észlelése, hogy némelyek a Makkai professzor úr nagyszerű okfejtésének hatása alatt azt hiszik, hogy már is kézben van az olló a tiszántúli egyházkerület eldarabolására, és az önmagát túlélte egységet az orthodoxusok semmiféle erőlködése nem fogja már megmenthetni.

Nem tagadom, a Makkai fejtegetései énrám is igen mély hatást tettek és érvelésének nagy részét egészen helyesnek fogadom el. De Révész Imrével is egyetértetek, aki látja az akadályokat, amelyek a tiszántúli egyházkerület több részre osztása elé a viszonyokban és a lelkekben egyaránt tornyosulnak. Nem szeretném, ha azok, akik ezeket az akadályokat Révész Imrénél nem ugyan tisztábban látják, de erősebben érzik, és akiknek a száma, nézetem szerint, ma még igen nagy többség, a non possumusnál tovább nem mennének és hallgató ellenzésükkel azt a látszatot keltenék, hogy az azonnali felosztásnak csak a Baksay Sándor Mineka-népe áll az útjában. A Mineka-had nem hivatott az egyház életének irányítására akkor sem, ha akármekkora többség.

Szeretnék e töredékes megjegyzésekkel hozzájárulni különösen annak az eléréséhez, hogy ami történni fog, már akár felosztás, akár együttmaradás, lehetően közmegnyugvással és a mindnyájunktól kívánt cél lehető legnagyobb megközelítésével történhessék. Megjegyzéseimet a Makkai Sándor tanulmányához fűzöm. Nem vitatkozó cézzal, hanem azért, mert az befejezett és jól elkészített alap, amire könnyebb építeni, mint önállóan alkotott és bizonytalan jóságú fundamentumra; továbbá azért, mert az egybevetés lehetősége az olvasóra nézve is könnyebb így. Mivel azonban éppen nem vitatkozás a cél, nem is szükség a Makkai becses tanulmányának rendszerét vagy eszmemenetét nyomon követnem. Először megvizsgálom a diagnózis helyességét, azután tanakodom a javallt és esetleg más lehető gyógy mód felől.

I.

Azt mindenki látja (még a vak is), hogy a magyarországi református egyháznak egyházkerületekre tagozódása nem szerencsés. Ha öt egyházkerületünk van, egynek-egynek csakugyan az egész egy-egy ötödrésze körül kellene lenni. A kirívó aránytalanság akkor sem volna helyes, ha történelmi meggyökeresedettség okolná. Révész Imre pedig azt is elmondja az előszavában, hogy a tiszántúli egyházkerület mai értelemben vett egysége alig több, mint száz esztendő. Az is nyilvánvaló, hogy ennek az aránytalan elosztásnak elsősorban a tiszántúli egyházkerület látja kárát, eltekintve azoktól a nagy hátrányoktól, amelyek a feladatok óriás tömegéből, tisztviselői túlterheléséből, a lelki munka nehezebb vezetéséből származnak, kivált abban a vonatkozásban is, hogy az egész magyarországi református

egyház ügyeinek intézésére hivatott szervezetben a tiszántúli egyházkerület reformátusai csakugyan nincsenek a számuknak megfelelő arányban képviselve. A zsinaton például a tiszántúli kerületből csak kétszer annyi tag van jelen, mint az ötödörösnyinél is kisebb dunántúliból; a Konventen csak másfélszer annyi, a Konvent elnökségi tanácsában pedig — amelynek jelentősége állandóan növekedik, amint az egyház ügyei bonyolódnak — éppen ugyanannyi. Ezen változtatni ebben a helyzetben aligha lehet, hiszen legutóbb a nagyarányú területvisszacsatolások után is nehézkesen lehetett a tagok számát átmeneti időre felemelni.

Teljes igazsága van Makkai Sándornak abban, hogy az, amit ő „tömberő“-nek nevez, egyáltalán nem erő, hanem mint egyházi életünk egyéb vonatkozásaiban is, inkább az erőtelenség forrása, mind — amire ő veti elsősorban a súlyt — a lelki gondozás munkájában, mind pedig — amit a jogászok is rögtön észrevesznek — a befolyásban való részesedés tekintetében. Tagadhatatlan, hogy másfél-millió lélek gondozására nem lehet elég annyi munkakerő, mint egy negyedmillióéra. Akkor sem, ha a nagy lélekszámhoz egyéb nehézségek nem társulnak. Éppen azért nem tulajdonítok semmi különösebb jelentőséget annak a megjegyzésemnek, hogy a területi elhelyezkedés szempontját Makkai Sándor túlértékeli. Legalább is a többi egyházkerületekhez való viszonylatban. Nem látom be, hogy a Nógrád megyétől Baranyaig húzódó dunántúli egyházkerület miért volna összefüggőbb területi egység, mint a tiszántúli egyházkerület területe, vagy hogy a dunamelléki egyházkerületnek legészakán fekvő Budapest miért volna megfelelőbb földrajzi központ, mint a tiszántúli rész derekán lévő Debrecen.

Nagyon természetes az is, hogy az aránytalan-

ság helyes megítéléséhez az egyházközségek és iskolák — sőt szerintem a lelkipásztorok és tanítók — számát is mérlegre kell tenni. Csakugyan az egyház igazgatása és szellemi vezetése körül Debrecen nem ad annyi munkát, mint kétszáz Nevetlenfalui, holott a népessége kitesz kétszázszor annyit. Sőt a debreceni lelkipásztorok bármelyike, habár bizonyára sokkal több küzdelmes munkával és esetleg mégis kisebb eredménnyel látja el feladatát, mint a nevetlenfalui, nem ad az egyházigazgatás és irányítás terén annyi munkát a püspöknek, mint húsz nevetlenfalui lelkipásztor együtt. Az egyházi munkának és az elért eredményeknek mérlegelésénél és a püspökre nehezedő feladatok összehasonlításánál tehát az egyházközségek és lelkipásztorok számarányát is figyelembe kell venni. Igaz, hogy ez mai egyházi törvényünk idevonatkozó rendelkezésének kétfelé sántikálása mellett csaknem lehetetlen, mert mindaddig, míg az egységesnek meghagyott egyházközségben kettőtől tizenkettőig terjedő számmal állhatnak fenn egyházzrésznek hívott csökevényalakulatok, a lelkipásztoroknak az egyházközségben végzett munkájáról tiszta képet alkotni nem lehet.

Ezért van igaza Makkainak, hogy a lelkipásztori munkatípust csak az egyházközség népességszáma alapján nem lehet meghatározni. Hiszen például Debrecen akár ma tagolhatja magát tíz egyházközségre (a jogi lehetősége megvan rá) és akkor mingyárt nem húszezren felüli, csak tízezen aluli egyházközségben szolgálnak a lelkészei, akiknek a munkatípusa azonban akkor is lényegesen más lesz, mint például az akkor az ő egyházközségükéhez hasonló népességű Derecskén működő. Sőt elképzelem azt a (ma szinte lehetetlennek tekinthető) berendezkedést, hogy Debrecenben szerveznek még harminc, Hajdúböszörményben és többiekben még tizenkét, vagy

annyi amennyi állást, ugyanannyi önálló egyházközséggel, úgyhogy a Makkai szerint (szerintem is) normálisnak mondható helyzet áll elő mindenütt: akkor sem fogja senki állítani, hogy a negyven debreceni lelkipásztor mindenikének ugyanolyan típusú a munkája, mint a salánkié. Azok, akik az egyházkerület szétagolását kívánják, azon az alapon, hogy most már egyforma munkatípusok vannak, csak nem állhatnának el a maguk kívánsága mellől.

Ámbár Makkai is hangsúlyozza, hogy távol áll tőle a lelkipásztori és missziói munka terhét és értékét pusztán a lélekszámhoz mérni, ki kellett térni erre a tételre, mert mégis a nagyjából egyenlő népességű egyházközségeknek együvé csoportosítása egyik érv és egyik cél az egyházkerület feldarabolásánál. Mindenesetre kívánatos volna ennek a kérdésnek tanulmányozásánál azt is figyelembe venni, hogy más egyházkerületekben a nagyon eltérő számú és összetételű népességgel bíró egyházközségek gondozása és irányítása mennyire súlyosbítja az egyházkerületi igazgatás és a püspöki vezetés munkáját. Itt elsősorban a dunamelléki egyházkerületre, ott is kivált a budapesti és a pestkörnyéki egyházközségekre gondolok. Ha ott érzik ennek a hatása: a Tiszántúl nagyobb terjedelménél fogva annál inkább éreznie kell. Ha ott nem, akkor itt sem ez az oka az esetleges munkanehezységnek. Szintúgy nem tiszántúli specialitás — sőt talán a Tiszántúl még aránylag legkevésbé áll fenn —, hogy a lelkészi munkakerők nincsenek kellően kihasználva. Ezen a helyzeten az egyházkerület szétagolása semmiesetre sem segít.

A vallásfelekezetek közötti helyzet tekintetében a tanulmány még a visszacsatolások előtti adatokkal számít. Ma már Szatmár, Ugocsa és Bereg megyékben a reformátusság távolról sem teszi a lakosság

kétharmadrészét. Biharban sincs már négyötödrésznyi református lakosság. A Nagykunság impozáns református egyházközségeiben bizony nem a bihari reformátusok, „hatalmas erőtartálya“ fogja megtartani és megvédelmezni a reformátusságot, hanem a maga öntudatraébredése. Ha a vallásfelekezeti viszonyokat a tanulmány megjelenésének időpontja szerinti állapottal vesszük, látnunk kell, hogy azok a következtetések, amelyek az előző állapotból vonatnak le, legalább is bizonytalanok.

Abban feltétlenül igaza van Makkainak, hogy tömegerejének hagyományos tudata (vagy inkább elképzelése) éppen az egyházkerület közbülső részein teszi a reformátusságot legérzéketlenebbé a veszedelmek felismerésében. Ez azonban így van és így volt más egyházkerületekben is. A „tömegezőbe“ vetett elbizakodás okozta a Duna—Tisza-közén is több helyen a reformátusságnak kisebbséggé hanyatlását. Sőt így van más vallásfelekezeteknél is. Még római katolikus testvéreink is azokon a helyeken mutatják fel akciójuknak legtöbb eredményét, amelyeken ők a kisebbség. Debrecenben a reformátusok százalékarányának az idők folyamán leszállását nem lehet csupán a veszedelmek iránti érzéketlenség rovására írni. Az a jelenség, hogy az egykor csaknem kizárólagos vallásfelekezet a beköltözések és tisztviselők odahelyezése folytán az egész lakosság csökkenő hányadát foglalja magában, minden nagyvárosban természetes. Szegeden vagy Budapesten éppen úgy nem jelenti a római katolikusok érzéketlenségét, mint Debrecenben a reformátusokét.

Egyébként pedig, ha a nagy tömegben együttélés inkább az eltespedés felé visz, a kisebbségi helyzet pedig inkább mozgékonyá, elevenné tetterősebbé tesz (ezt Makkaival együtt én is így látom) : akkor az a kívánatos hogy minden egységbe lehetőleg jut-

tassunk a „tömberő“-ben fuldoklók mellé aszkétaság próbája alatt tartottakat is, mert különben amazokat a vérbőség, emezeket a vérszegénység öli meg.

Tagadhatatlan, hogy egész Magyarországon, de kivált a Tisza mentén meg Erdélyben nagyon sok a kívánni való a szerényebb társadalmi viszonyok közt élők megélési viszonyait illetően. Ezeken az állapotokon lehetőség szerint segíteni, vagy legalább is a segítségben a lehetőség szerint közreműködni minden egyháznak elsőrendű feladata. A magam részéről azt hiszem ugyan, hogy „osztálytalan nemzettestvéri közösség“ megvalósításának irányába hasztalan vezetjük a kétségen kívül meglévő nagy társadalmi válságot, mert még eddig minden nagy társadalmi válság után kialakult új rendnek kiképződött a maga arisztokráciája és a nagy válságok megoldása mindig csak az lett, hogy az előző arisztokrácia helyét egy másik, más alapon álló arisztokrácia foglalta el, sőt rendszerint az előző arisztokráciának egyik (könnyebb fajsúlyú) része is elhelyezkedik az új rend arisztokráciájában. De társadalmi osztálykülönbségek fennmaradása mellett is lehet egészségesebb, igazságosabb és emberségesebb életrend és erre mindenesetre törekednünk kell.

Azonban... Annak az oka, hogy a Tisza mentén van a legtöbb vertfalú és nádfedelű ház, nem az itt lakó magyaroknak a református egyházhoz tartozása vagy ez egyházban nem kellő gondozása az oka. Éppen úgy, mint ahogy nem a református egyházhoz tartozás okozza a baranyai gazdagok körében az egyke csapását. Hogy ez a szegény, alacsony, vályogfalú, földeltes padozatú, apróablakú, tűzveszélyes fedelű, nedves lakásokban élő nép nagy részben borúlátásra hajló és bizalmatlan, azon sem csodálkozom, bár ezt szabályként nem tapasztaltam. De ez sem éppen az egyházi elhanyagoltságnak a következése.

A lakásviszonyoknak a Tiszántúl tapasztalható nyomorú állapotára a református egyházhoz tartozásnak valami kis részben lehet befolyása. A Tisza mentén nincs jó építőanyag, se kő, se fa, még téglaegetésre alkalmas talaj sem mindenütt. Nád és sár ellenben volt bőven. Azért fejlődött ki itt ez az építési típus. Sok ellenség is járta ezt a területet, sokszor felégették: nem is lehetett, nem is volt célszerű jobban építkezni. Ha egy-egy nagy területet sujtó kár után helyre kellett hozni a leégett vagy másként rombadólt épületeket, a tiszamenti magyarhoz azzal a kívánsággal fordult az egyháza: legelső feladat a templom meg az iskola talpraállítása; te magad élj csak egyszerűen, úgy illik az puritán reformátushoz, Istennek és a tudománynak ellenben minél nagyobb házat építs. A tiszamenti református magyar szót fogadott; azt a sok emeletes templomot, azt a sok pusztába kilátszó tornyot, azt a sok nagy iskolát, a debreceni Kollégiumot és partikuláit, később önállósult gimnáziumokat mind a debreceni civisek, a Hajdúság, Kunság és egyéb alföldi „parasztság“, meg párszázholdas nemesi komposzszessorok áldozata emelte és tartotta fenn. Mert ezen a területen élő és ezen a hiten lévő magyaroknak nem épített sem vallás- vagy tanulmányi alap, sem fejedelmek vagy nagyjavadalmú főpapok segítségével, még gyökeresen magyar mágnások sem voltak, mint az erdélyi részen, támogatásul; nem csoda, ha ezeknek nem telt a maguk lakása ékesítésére és még a földesurások „kastélyai“ is vályogból épültek.

Nem gondolnám, hogy az életszínvonal felemelése tekintetében a kiterjedtebb lelkigondozás jelentős eredményeket érhetne el. A gazdasági helyzetnek, az állam gazdasági és társadalmi politikájának kell gyökeresen megváltozni és mindennek felett a közműveltség állapotának. Talán ez utóbbihoz

volna leginkább köze, mint általában az egyháznak, az egyházkerületek munkájának is. Azonban azt is jól tudjuk, hogy az egyház iskolapolitikája (ha ugyan van ilyen), meg az államé, számtalan esetben nem jár egy úton, és hol politikai párttekintetek, hol apró zsarnokok hatalmi törekvései, hol szobatudósok tévetegek elképzelései, sőt néha egészen emelkedett szempontokból származó meglátások jóakarató segíteni akarásai (lásd a debreceni Kollégium internátusa ellen elhangzott zordon kritikát) kóllintják fejbe az egyház tanügyi munkáját. Az egyház maga éveken át tépelődik, miként lehetne önkormányzati elveinek érintése nélkül megvalósítani az iskolaügyekben az egységes irányítást, azonközben pedig az állami tényezők következetes és egységes eljárásával szemben az egyházkerületek mindenike más utat követ. Ezen sem fog javítani az egyházkerületek számának szaporítása.

A lelki kép megrajzolásában semmiesetre sem kísérelném meg versenyre kelni a legavatottabb Makkai Sándorral. Itt csupán egy tiszteletteljes kérdést vetek fel, amely engem kissé nyugtalanít. Attól tartok ugyanis, hogy a lelkigondozásban észlelhető hiányok, akár a szervezett egyházközségekben, akár kivált a szórványokban, sokkal inkább tulajdoníthatók a lelkipásztorok kis számának, mint a püspökök, vagy legalább is a tiszántúli püspök túlságos elfoglaltságának. Lehet, hogy tévedek, de azt hiszem, mindenféle missziói munka eredményességét sokkal inkább előre viszi, ha a lelkipásztorok számát szaporítjuk, mint ha a püspökök számát szaporítjuk. Ezt természetesen a missziói munka mesterei jobban tudják, mint én. De ha ők is egyetérténekek velem ebben a feltevésemben, akkor az egyházkerületek számának szaporítása nem szükségképpen visszatekintetben elérni kívánt cél felé. Ha azt a 160,000

pengőt, amivel a három egyházkerület fenntartása a Makkai számítása szerint többbe kerülne, új lelkipásztori állások szervezésére fordítjuk, legalább negyven-ötven új lelkipásztori állást szervezhetünk, amit még a nagy tiszántúli egyházkerület is megérez. Ha ebből csak huszatki tudunk osztani a száznegyvenezernyinek mondott tanyai lakosok gondozására, ez a húsz pásztor bizonyára többet tud tenni (még ha gyenge is) a szomorúan elhanyagolt tanyai lakosok lelki építésére, mint két (akármilyen kitűnő) új püspök, aki bizonyára nagyon nagyérdemű munkát fogna végezni, de a tanyák és egyéb szórványok elhanyagolt bárányaival állandóan nem foglalkozhatik. A tanyákat és szórványokat tehát felfogásom szerint szintén ki kell hagyni az orvoslást váró betegség kórtünetei közül.

Szintúgy ki kell hagyni Debrecen problémáit is. Hogy ezek megvannak, régóta változatlanul valom. De nem gondolnám, hogy Debrecen, mint egyházközség helyzetén, akár jobbra, akár balra bármiféle változást okozhatna a tiszántúli egyházkerület egysége vagy feldarabolása. A tiszántúli püspök rendszerint (nem szükségképpen) debreceni lelkipásztor; a felosztás után az ideeső egyházkerület püspöke valószínűen szintén az lenne. Azzal, hogy nem másfélmillió, hanem csak félmillió lélekszámú egyházkerület igazgatásának gondját látja el, nem sokkal több ideje marad a debreceni egyházközség számára; mindenféle gyűlésekre akkor is kell utazgatnia, a generális vizitációt pedig legfeljebb intenzívebben végezheti, de azzal sem fog kevesebb időt eltölteni, mint így. Egyébként is Révész Bálinton kezdve Baltazár Dezsőn át Révész Imréig tapasztaltuk, hogy a püspök, ha csak akkor vagy komoly betegség nem akadályozza, nem végez kevesebb szolgálatot (néha talán többet) a debreceni egyházban, mint a debreceni venerabilis

compania egyéb tagjai. Mióta pedig szervezve van a püspöki másodlelkészi állás — aminek az egyházkerület felosztása esetén esetleges megszüntetése csak anyagi előnyt jelentene a debreceni egyházközségnek, szellemit és erkölcsit csak akkor, ha teljesen önálló lelkipásztori állássá alakítanák, — a püspök debreceni lelkipásztorsága semmikép sem csökkenti a Debrecenben végzett lelkipásztori munka mennyiségét. Az egyházközségi igazgatási feladatokról meg éppen Debrecenben a lelkipásztoroknak csak külön megbízás alapján bevonásával igen is részletes gondoskodás van.

Szóval :

Teljesen egyetértek Makkai Sándorral mind a betegség fennállása, mind a kórtünetek észlelése tekintetében. Csak abban különbözünk, és ebben eléggé, hogy a vele együtt látott kórtüneteknek egyik részét én nem tudom a tárgyalt betegség következésének tartani.

Dehát akkor, ha elismerek minden bajt és minden kóros jelenséget, van értelme a beszédnek?

Nagyon is van.

Lehet, hogy a betegnek csakugyan magas a vérnyomása. De szédülést nem ettől, hanem hibás táplálkozástól kapott ; a gyors érverése sem emiatt, hanem influenzás lázból származik. A doktornak az a dolga, vizsgálja meg, vajjon minden észlelt kórtünet, amely egyébként lehet ugyanannak az egy betegségnek bizonyosága is, csakugyan annak a jele-é, vagy esetleg más okból való. Mert az is meg-esik, hogy a megállapított betegség bizonyosnak látszó orvosszere a másik, figyelmen kívül hagyott kór miatt halálössá válik. Néha tudják, hogy a műtét segítene, de a szív gyöngesége miatt mégis mellő-zik, vagy a szervezet általános gyöngesége miatt elhalasztják addigra, míg a beteg megerősödik.

II.

Ami miatt én az operálókést nem merném kézbe fogni, vagy helyesebben (mivel magamat a műtét végzésére vagy vezetésére sem alkalmasnak, sem képesnek nem tarthatom): a műtét végrehajtását nem tudnám javallni, azt nyilván meglátja, bár ki nem mondja Makkai Sándor is. Becses tanulmányának III. számmal jelzett részében érinti a nehézségeket.

Tehát elsősorban is az államtól függőség szempontja, az anyagi kérdés.

Nagyjából egyetértek Makkai tanulmányával a két vagy három részre oszlás költségtöbblete tekintetében. Hónapokkal ezelőtt — még a tanulmány megjelenése előtt — Révész püspök úrral számolgatva ugyanerre az eredményre jutottunk. Ami azért figyelemreméltó, mert ha egymástól függetlenül végzett két kombináció ugyanazt az eredményt éri el, a számítás helyességének valószínűsége elég nagy. Tehát maradjunk abban, hogy a három egyházkerület mostani rend szerinti igazgatási költsége 140,000 P helyett 300,000 P lenne. Mivel pedig a három részre osztás sem a lelkek, sem az adófizetők számát nem emeli, egyházi forrásból több bevételt ezidőszerint nem számíthatunk, mint a mostani, tehát az államtól a mostani 70,000 helyett 230,000 P-t kellene kérni. Azonkívül két püspök részére a javadalmi földet, aminek évi egyenértéke megint tesz vagy 20,000 P-t. Sőt talán még ennél valamivel többet kérnénk, hogy klegyenlíthessük azt a különbséget, ami a Baldácsi-alapból való részesedésnek háromfelé tagolásából ered. Makkai ezt igen szerény kívánságnak találja és úgy látja, hogy ezt az államnak meg is kell adnia.

Talán meg is adja. Én jobban félek attól, ha megadja, mint attól, hogy megtagadja. Mert ezzel

még nagyobb mértékben belejutunk az állam szerezettéljes (de egyszer halálossá válható) ölelésébe. Hosszú idő óta hirdetem (nálam sokkal kiválóbb és nagyobberejű reformátusok nyomán és társaságában), hogy a magyarországi református egyháznak nem vált javára az utolsó félszázad alatt mind erősebben kívánt és mind nagyobb mértékben igénybevett állami támogatás, tehát semmit sem tarthatunk életbevágóbb feladatunknak, mint az olyan berendezkedést, amely mellett nem forog kockán egyházunk és meglévő intézményei léte akkor sem, ha az állam anyagi támogatása egyszer csak elmarad. Elhiszem, hogy az állam ma kész adni két új püspökség felállításához szükséges költséget. De tudom, hogy az állami támogatás elmaradása esetén egy püspökség anyagi terhét is verejtékezve viseljük, háromét meg aligha bírjuk el.

Nagyon világos meglátásra és egyszersmind emelkedett szellemre mutat Makkainál, hogy a Kollégium jövőjét a legelsőők közt biztosítandónak tekinti. Természetes, hogy én, aki a Kollégiumnak tanítványa, később egy évtizeden át tanára voltam és az onnan távozásom óta eltelt majd három évtized alatt is állandóan résztveszek a Kollégium ügyeinek intézésében, ezt méginkább döntő jelentőségűnek tartom.

Nem tudok azonban olyan derűlátó lenni, hogy a Kollégium részére közös kormányzati és igazgatási szerveknek létesítésével ezt a kérdést megoldottnak fogadhassam el. A debreceni Kollégium az egész magyarországi reformátusok főiskolája volt, a XIX. század elején emelt főépületét is az egész magyarországi eklézsiák és jóltevők adakozásából építették. A múlt század derekán beállt kényszerű nagy átalakuláshoz más egyházkerületekből is hozták a segítséget. Ugyanez a köztudat megvolt még

a mult század végén, amikor a protestáns egyetemmé fejlesztésről volt szó, de csak magánosok részéről, a testvér egyházkerületek azonban már nem tekintették magukénak az ügyet, hiszen a debreceni Kollégium a tiszántúli egyházkerületé. A történelem megismétli magát. Attól tartok, hogy a három részre oszlás után a felső és a déli részek később szintűgy arra az álláspontra helyezkednének: a debreceni egyházkerületé, tartsa a debreceni egyházkerület.

Itt rá kell mutatnom arra, hogy a tiszántúli kerületnek minden része sem érezte a szívéhez közvetlenül hozzánőtt főiskolának a Kollégiumot. A felsőbb egyházmegyékben szolgáló lelkipásztorok jelentős része Sárospatakon volt diák és ezért mindig közelebb érezte magát oda, mint Debrecenhez. Ezekről és az ezek vezetése alatt álló egyházközségektől a debreceni Kollégium leginkább csak annyit kapott, amennyit az egyházkerületi kötelékhez tartozás elengedhetetlenné tett. A kötelék megszűnése ezt is megszüntetheti. Hiszen szemünk előtt folynak azok a küzdelmek, amelyek a legációnak a debreceni Kollégiumtól a sárospatakihoz átvitelére, illetőleg annak biztosítására irányulnak, hogy jövőre is Sárospatakról lehessen kérni legátust a tiszántúli kerülethez tartozó egyházközségbe. Kicsiség ez, de olyan jel, amiből nagyokra lehet következtetni.

Ehhez pedig még az is járul, hogy az utolsó két évtized alatt az elszakítás idején sem a Kárpátalján, sem a Királyhágó mentén nem debreceni diákokból került ki a szukkreszcencia. Az újabb lelkipásztori nemzedékben tehát sokszorosan többen vannak olyanok, akik a debreceni Kollégiumot csak az eszükkel szeretik, azaz azért, mert belátják hihetetlen nagy jelentőségét, de nem az ifjúkori álmok minden szerelmével. Nagyon félek attól, hogy a Kollégium életének jövőbeli szabályozása szépen

és okosan megtörténhetik ugyan, de biztosítása nem sikerül. Szabályokból ugyanis nem lehet megélni. Sőt kötelezettségvállalásokból sem. A tiszántúli egyházkerület is vállalta a kecskeméti jogakadémián egy tanszék fenntartását, de nehezebb viszonyok közé kerülvén, a maga intézményei rovására ezt az áldozatot tovább nem adta meg. Elhiszem, hogy a széttagoláskor mindenik rész fogja vállalni a Kollégium fenntartásához szükséges hányadot, de jönnek más idők, más emberek, más korszellem és egy szép napon törlik a Kollégium segítségét a költségvetésből: viselje az egész terhet az a kerület, amelynek területén fekszik.

Sokkal kisebb jelentőségű, mint a Kollégium, de a magyar református közműveltség szolgálatában nem csekély értékű intézet a Debrecen várossal közös tulajdonban lévő könyvnyomtató-vállalat, amire itt hívom fel a figyelmet. Ez mint jövedelmi forrás sem tartozik a sikertelenek közé, hiszen az egyházkerület befektetett tőkéje, még ha az 1919-i pénzt teljes értékűnek veszem is (pedig csak harmadrész értékű volt), öt és fél százalékot (valójában tehát 16%-ot) jövedelmezett az 1942. évben, pedig a nyereség felét mindig a vállalat növelésére fordítják. De nem ez a főjelentősége, hanem az, hogy a hasonló vállalatok közt egész Magyarországon a legnagyobbak és legjobban berendezettek egyike, amelyet a budapesti egyetemi nyomda és a Stephaneum társaságában emlegetnek. Vajjon, ha az egyházkerület három részre tagozódik, megmarad-e állandóan mind a három részben az a belátás (mert a múltban a tiszántúli egyházkerület nem minden részében és nem minden tényezőjében volt meg), hogy ezt a vállalatot legalább felerészben (úgy mint most) reformátusnak megtartani nagy református közérdek. Ha a három közül csak egyik rész nyug-

talankodik és kiválik, kérdés, hogy a másik egy vagy kettő tudja-e tartani Debrecen várossal az egyensúlyt. Ha pedig a vállalat megszűnik vagy visszamegy Debrecen város kizárólagos tulajdonába, sem működésére nem tudunk irányító hatást közvetlenül gyakorolni, sem az nem valószínű, hogy a tiszántúli területen készülhessen tovább is az a sok egyházi érdekű könyv és nyomtatvány, ami most mégis csak a tiszántúli reformátusságnak a számláján jelent előnyös tételt.

Lehetne még beszélni azokról a kötelezettségekről is, amelyeket az egyházkerület a Kollégiumon kívül más iskolák irányában vállalt magára. Lehetne szó az egyházkerület jótékonyági (diakónus- és diakonisszaképző) intézményeinek további sorsáról. Ezeknek az elintézése azonban, bár szintén gondot adhat, előttem sem látszik megoldhatatlannak.

Még kevésbé tartom problémának a lelkészképzés ügyét, aminek Makkai szintén szentel egy rövid fejezetet. Annak csakugyan nincs szüksége, hogy mindenik egyházkerületnek külön lelkészképzése legyen és különben ma is mindenik hittudományi főiskolára beiratkozhatik mindenik egyházkerületből származó tanuló. Még egyszerűbb a lelkészképzés kérdése. Amelyik egyházkerület van abban a helyzetben, hogy a konventi szabályzatnak megfelelő lelkészképzítő vizsgálatot tarthat, fog tartani. Amelyik nem tud tartani, az sem marad lelkész nélkül, hiszen bármelyik egyházkerületben szerzett lelkészi oklevél az egész magyar hazában érvényes.

Mégis van valami, ami ezzel a kérdéssel kapcsolatban figyelmet érdemel. A debreceni tudományegyetem református hittudományi karának a református egyházzal való kapcsolata szűkebb körre szorul. Most a hittudományi kar tanárainak (esetleg két

nem lelkeszi képesítésűnek is) kinevezetéséhez olyan egyházi bizottság hozzájárulása szükséges, amelynek három tagja közül kettő a tiszántúli egyházkerület püspöke és főgondnoka. Talán nagyobb összeköttetés nélkül el lehetne dönteni, hogy a három utód-egyházkerület közül melyiket kelljen ebben a vonatkozásban a „tiszántúli“ egyházkerület jogutódának tekinteni. E nagyjelentőségű jog gyakorlását ugyanis az új egyházkerületek közt váltakozóvá tenni aligha lehet, mert akkor könnyen bekövetkezhetik a tanszékek betöltésénél az egységes irányelv hiánya és az „egyházi szempontból alkalmasság“ kérdése aszerint dől el, hogy melyik egyházkerület soros. Ámde ha a három új egyházkerület közül egy lesz a jogosított, csak ennek az egynek — akkor már a magyarországi református egyház csak egyhetedrészének — szelleme hat a tanszékek betöltésénél. A hittudományi kar tanárai csak abban a harmadrész egyházkerületben viselhetnek egyházi tisztséget, csak abból választhatók zsinati képviselővé és annak a fegyelmi hatósága alatt állanak (VI. tc. 21. §-a, 2. bekezdés), amelyikhez Debrecen tartozni fog. A tiszántúli egyházkerületből kiszakadt két új kerület talán nem fog külön theologiai főiskolát állítani (mert aligha lesz hozzávaló anyagi ereje, bár erre is akadhat mecénás), azonban a debreceni hittudományi kart többé semmivel sem fogja közelebb érezni magához, mint a többi theologiai főiskolákat.

Az volna pedig jó, ha a debreceni tudományegyetem hittudományi kara az egész magyarországi református egyház számára valóban egyetemesis főiskolának tekintetnék. Ezt a kívánatos célt az egyházkerület többfelé tagolása távolabbivá teszi mindaddig, míg egyházi életünkben és kivált annak tanügyi vonatkozásaiban általános egységesítés nem

következik, amit viszont a mai szervezetben csak élénk képzelőerő remélhet.

Általában nagy figyelmet kíván az iskolák kérdése. Nem vagyok bizonyos abban, hogy a népiskolákat illetően a széttagolás csak előnyös hatású lehetne. Sőt a népiskoláknak minél mélyrehatóbb, egyházi érdekeink megóvása végett nélkülözhetetlen, az Egyetemes Konvent szabályzatával már meg is állapított rendszeres felügyeletét annál jobban lehet ökonomikusan teljesíteni, minél kevésbé korlátoznak egyházkerületi határok. A közép- és középfokú iskolák fejlődésére pedig a széttagolás semmiképp sem hozhat kedvező eredményt. Tapasztaltuk, hogy az egyházkerületi középiskolai felügyelői intézmény, amelyet a múlt század végén létesített a tiszántúli egyházkerület akkori vezetőinek bölcsessége, milyen nagyszerű hatású volt az egyházkerület iskoláinak fejlődésére. Sajnos, egy évtizeddel ezelőtt a nem jól értelmezett takarékoság ezt a kiváló intézményt visszafejlesztette, más munkakörrel kapcsolta össze. Természetesen ezt az óriási feladatot a felügyelettel megbízott igazgató csak úgy láthatja el a tapasztalt kiválósággal, ha gimnáziumi igazgatósága valójában csak névleges és inkább szolgálati helyének megjelölésére való. De még ebben a némileg felemás állapotban is a középiskolai felügyelő olyan kivételesen becses munkát végez, amelyet elveszteni vagy csökkenteni igen nagy kár lenne. Az egyházkerület megnagyobbodása és ezzel a középiskolák számának megnövekedése rövidesen kikerülhetetlenné teszi a régi, minden más foglalkozástól mentesített felügyelői állás visszaállítását, ami megint nagy lendületet fog adni középiskoláink fejlődésének.

Makkai tanulmánya szerint az egyházkerülethez tartozó huszonhat e csoportbeli iskola közül az ő tervébe állított három egyházkerület egyikében hét,

a másikban tizenhárom, a harmadikban hat lenne. Valószínű, hogy a széttagolás esetén az önálló felügyelői állás szervezésére rátérni az az egyházkerület sem fog, amelynek tizenhárom iskolája lesz, legfeljebb fenntartja a mostani állapotot. A hat vagy hét iskolával bíró egyházkerület pedig nyilván úgy fogja ellátni a középiskolai felügyeletet, mint most a két kisebb egyházkerület, ami lehet igen eredményes és hasznos, de a jelen állapothoz képest nem előhaladás.

Szeretném azonban az „ellenjavallatok“ közt olyanra is felhívni a figyelmet, amit Makkai nem említ. Ámbár azt ő is hangsúlyozza, hogy az egyház önfenntartó tevékenységének csak eszközi jelentősége van az egyházi életben, hogy az Ige maga parancsolja e tevékenységnek az idők követelményeihez illő újjászervezését, alkalmazását és gyakorlását, hogy minden enemű tevékenységnek egyedül a *gyülekezeti életet* (e szavakat ő is aláhúzza) kell szolgálni, hogy „*egyházunk élete, jövője, egyedül a gyülekezeti élet megújulásában... és minden támadás ellen elégséges belső erejében rejlik*“. Aranyszavak ezek, amelyeket betűről betűre el kell fogadni alapigazságnak.

Hasonlóképpen szószerint egyetértek Makkai Sándornak azzal a tételével, amely szerint „a magyarországi református egyházat úgy kell tekintenünk, mint közel kétezer gyülekezet egységét“. Szeretném, ha ez az egység nemcsak szép szólam lenne, hanem komoly valóság az intézmények fenntartásában és irányításában, az erőviszonyok egészséges kiegyenlítésében, szellemi és anyagi téren egyaránt. Szeretném — és sokan szeretnék —, hogy a partikularizmus, amely a magyarországi református egyházban a szomorú történelmi előzmények következeként egymástól kényszerülten nagy függetlenségben fejlődött szuperintendenciák közt még mindig fennáll, szűn-

jön meg, vagy legalább a legcsekélyebb mértékre szálljon. Nem a történelmi intézmények iránti érzéketlenség kívántatja ezt, sőt a történelem során kialakult sajátosságokat, valamint minden területnek helyi géniuszát a legnagyobb tisztelettel ápolni szeretnénk. Csak azt óhajtanók, hogy sorsdöntő nagy kérdésekben igazán egység tudjon lenni a magyarországi református egyház és ne kelljen nagy intézményeknek, az egyház életére nélkülözhetetlen összefogásoknak megszületetlenül maradni egyházkerületi részlet-érdekek vagy éppen csak érzékenységek miatt.

Mindaddig, míg a magyarországi református egyház köztudatából el nem távozik az a zivataros multon alapuló gondolat, hogy a szuperintendencia olyan szuverén egység, amely a maga sorsának legfőbb intézője és legfeljebb jogszabályok alkotása végett ül össze más szuperintendenciákkal, hogy tehát az egész egyház egységes irányítása való szervezet erősítése az ősi szabadsággal ellentétben áll: a szuperintendenciák számának szaporítása a partikularizmus növelését jelenti. Minél több a püspök (és egyházkerületi főgondnok), annál nagyobb a centrifugális erő.

A püspökségnek e tekintetben való hatását észlelhetjük, ahol az igazi hazája van: a római katolikusoknál és általában a hierarchikus szervezetű egyházakban. Ahhoz, hogy a püspökök közt harmónia legyen (nem a személyes viszonyt értve, mert az lehet a legtökéletesebben barátságos, hanem az egyházi kormányzás vitele tekintetében), arra van szükség, hogy közöttük is legyenek előljárók. Ha egynek a kezében van minden hatalom, mint a pápánál, akkor nincs döccenő; még az is elősegíti a síma igazgatást, ha legalább érsekek és primások vannak. De azokban a kérdésekben, amelyekben sem a pápa, sem a primás nem ad utasítást, a püspökök ugyan

egymásnak nem dirigálhatnak. Az, hogy az ott rendi püspökség, a miénk meg nem rendi, nem tesz különbséget. Ott egyformán rendiek valamennyien, nálunk egyformán nem azok valamennyien.

Attól tartok, hogy „a több önálló, de szoros testvéri együttműködésben maradó egyházkerületre felosztás“ sem volna másként megvalósítható, mint a három püspök egyikének valami módon a többiek felé állításával. Szép nekiindulás a hierarchia fejlesztésének.

Szabad legyen ugyanannak a Révész Imrének ugyanabból a cikkéből idéznem, amelyre a Makkai tanulmányához írt előszavában Révész Imre is hivatkozik: „Végképpen el kell távoztatnunk legalább a jövőre vonatkozó egyházi törvényhozásunk mezején az episzkopalizmusnak minden tradícióit és foszlányait“ (M. Prot. Figyelmező, 1878. 245.). Lehet, hogy rémkép, amit az érsekséghez hasonló főpüspökségben látok, de az bizonyos, hogy a felosztási terv szerint nem el távoztatjuk, hanem a püspökök számának növelésével erősítjük az episzkopalizmus maradványait.

III.

Mi legyen tehát a gyógyítás módja, ha a szabaduló műtétet — legalább most — nem fogadjuk el?

Az, aminek szükségességében Makkai Sándorral teljesen egyetértünk: a gyülekezeti élet erősítése, megújulása, minden támadás ellen elégséges belső erejének kifejlesztése.

Tehát nem több püspök, hanem több misszionárius és több prédikátor. Nem több egyházkerületi főgondnok, hanem több jó presbiter. Nem több helyről adminisztrálás, hanem több helyen pásztorálás. Szaporítása a lelkipásztori állásoknak és — ami ezzel

nem éppen egyet jelent — szaporítása az egyházközségeknek. Megszüntetve az egyházzrészek hibrid alakulatát, mindenütt, ahol sokezer lélek gondozása vár egy-egy pásztorra, legalább annyi egyházközséget alkotni, amennyit a mostani egyházi törvény egy-egy egységre elégnak megállapít. Tudom, hogy ez még nem elég, de ez is előrelépés: ötezer lélek gondozása külön egyházközségben sokkal eredményesebb foglenni, mint akár kétezeré a parókiális körben.

Hallom a közismert ellenvetést, hogy ennek azonban anyagi akadályja van. Bizony, még nem is kicsi. De ha mindig csak olyan feladatot vállalunk, amelynek nincs akadályja, akkor ugyan sohasem teszünk semmit. Különbén sem kívánnék egyelőre egyebet, mint hogy azt az anyagi erőt, amit a két új püspökség fenntartására fordítanánk, fordítsuk lelkipásztori állások szervezésére azokon a helyeken, ahol a szaporításra szükség van. Evégből nem félnek igénybevenni az állam támogatását sem. Mert ha az állami támogatást új püspökségek szervezésére kapjuk és a támogatás egyszercsak elmarad, hoppon maradunk. Míg ha a lelkipásztori állásokat szaporítjuk, ezeknek az egyház tagjaival naponként foglalkozása meghozza „azt a minden támadás ellen elégséges belső erőt“, amellyel képes lesz az (most még erre talán képtelen) egyházközség pusztán a maga erejéből, felébredt áldozatkészséggel, állami támogatás nélkül is eltartani a megbecsült lelkipásztort.

Mindazoknak a fogyatkozásoknak orvoslását, mindazoknak a nagy céloknak megközelítését, amelyekről Makkai Sándor a legvilágosabb meglátással ír, én tehát az egyházközségekben kezdeném meg, arra törekedve, hogy az egyházközség mindenütt az legyen, aminek lennie kell: nemcsak jogi apparátus, hanem mindenekfelett keresztyén gyülekezet.

Ehhez azonban nemcsak sok pásztor kell, ha-

nem sok jó pásztor. Már pedig — ezt Kálvin is mondja — az Úr Isten megmutatta, hogy a pásztorok nem mindig lesznek jók. Kell tehát az ellenőrzés és csakugyan kellene azok a felügyeleti hatóságok, amelyek célszerűen, eredményesen, azaz agyonterheltetés nélkül ügyelhetnek fel arra, vajjon a gyülekezeti előljárók, pásztorok és presbiterek, jól végzik-e a dolgukat.

Csakhogy a felügyelet és ellenőrzés végzésére az én alázatos véleményem szerint megint nem a püspökségek szaporítása szükséges, hanem az egyházmegyék helyes elrendezése.

Révész Imre abban az idézett munkájában (Magy. Prot. Figyelmező, 1878. 241. és k. l.) rámutat erre is: nálunk az egyházmegyék közül némelyek terjedelmükre és népességükre oly nagyok, hogy első tekintetre is lehetetlennek látszik egy ember munkájával felügyeletük. Ebből azonban — folytatja tovább — éppen nem az következik, hogy állítsunk fő- és alespereseket; nem ezek kellene, hanem az egyházmegyék célszerű új alakulása. (U. o. 243. l.) Révész Imre összehasonlítva a magyar egyházmegyék nagyságát külföldi egyházak hasonló alakulatainak nagyságával, arra az eredményre jut, hogy egy egyházmegyében nem volna szabad harmincnél kevesebb és száznál több „belhivatalnoknak“ (lelkésznek és tanítónak együtt) lenni. Egy kis statisztikát is ad: a tiszántúli egyházkerületben tíz egyházmegye van, amelyben a lelkészek és tanítók száma felül van százon, a többi négy egyházkerületben együtt összesen kilenc. Érdekes volna ezt az adatot a legújabb adatokkal összehasonlítani. Csak egyetlenegyem említek: a debreceni egyházmegyében a Révész Imre adata szerint még 150 a lelkészek és tanítók együttes száma; ma körülbelül százzal több.

Azt már Révész Imre is kívánta (65 évvel ez-

előtt!), amit Makkai Sándor is, hogy „az olyan nagy egyházközség, mint Debrecen és Hódmezővásárhely, alakuljon külön városi egyházmegyévé“, sőt Révész azt is hozzáteszi: Hát a többi nagy gyülekezetek a velük közvetlenül határos egyházközségekkel együtt miért ne alakulhatnának külön egyházmegyévé, mihelyt együttesen 30—40 ezer lelket felmutathatnak. Én még tovább megyek. Nem tudom, miért kellene akár csak a 30 ezer lélekszám kimutatását is megkövetelni, ha a szükség új egyházmegyei beosztást kíván. Írországban — azért tudok erre hivatkozni, mert törvénykönyvébe be van foglalva a provinciák (egyházkerületek) és a Presbyteryk (egyházmegyék) száma, 36 Presbytery, azaz egyházmegye van, pedig az országban lakó presbiteriánusok száma nincs egy félmillió. Ebben az arányban a tiszántúli egyházkerületnek lehetne száznál több egyházmegyéje. Megint csak Révész Imréhez térek, aki azt kérdezi (id. m. 244. l.): Miként lehetne már csak kívánni is azt, hogy az albertfalvai és pancsovai papok és presbiterek (remélnünk kell, hogy ez a kérdés hamarosan újból aktuálissá válik) az Al-Dunától több mint 30 mérföldnyire (ma 200 kilométert mondanánk) vándoroljanak Füzesgyarmatra egyházmegyei gyűlésre. Majd arra figyelmeztet, mekkora igazságtalanság azt kívánni, hogy e „futó“ gyűléseken egypár órai hallgatás vagy szórakozás végett nagy költséggel (és nagy töredelemmel) minden egyházközség képviselte jelen legyen. De ugyanezt el lehet mondani nemcsak a „legnagyobb“, hanem a legkisebb máramaros-ugocsi egyházmegyéről is, ahol a bocskói vagy dolhai parányi egyházközség pásztorának és képviselőjének nem kis feladat Tiszaújlakra párórás közgyűlésre elzarándokolni. Tehát nemcsak a képtelenül nagy békésbányai egyházmegye szétesztására van szükség, de egészen nyugodtan visszamehetnénk

még a legkisebb egyházmegyénkben is az eredeti állapotra, amikor külön traktus volt Máramaros, külön Ugocsa.

Azt ugyanis, hogy az egyházmegyék a felügyeletet és ellenőrzést eredményesen teljesíthessék, csak akkor lehet elérni, ha az egy egyházmegyéhez tartozó szolgatársak elég gyakran és elég tartós időre tudnak összegyűlni, egymás megvizsgálására és a közérdekű kérdések alapos megbeszélésére. Az egyházmegyei gyűlésnek megfelelő összejöveteleket nem ok nélkül nevezték több külföldi református egyházban *colloquiumoknak*: csakugyan azoknak kellene lenniök, Isten színe előtt komoly megbeszéléseknek, nem pedig olyan formaságnak, amelyen a jegyző lehadarja a rá kiosztott ügy ismertetését (néha ugyan még ahhoz sincs a tagoknak türelme), a többi pedig alig várja, hogy hazamehessen az unalmas és jól meg sem érthetett akták hallgatásáról.

A vizitáció is csak így válik eredményessé. Tíz-tizenöt ekkleziát komolyan és alaposan megvizsgálhatna az egyházmegyei látogatóság egyéb ügyek hátramaradása és nagyobb költség nélkül. Míg most vagy csak átfut az egyházmegyei látogatóság az egyházközségeken és az egész vizitáció alig áll egyébből, mint a látogatási jegyzőkönyv előre bejegyzett adatai felolvasásából; vagy pedig olyan sok időt kíván, amennyit a látogatóság tagjai otthoni kötelességeik jelentős mulasztása nélkül nem tölthetnek távol. Régen ugyan — hallom — amikor még mindenfelé fuvarral és rossz utakon kellett járni, egyik-másik esperes három hónapig is odajárt vizitációs körúton. Ma már ennyi időre nincs ugyan szükség, de nem nagy területű és nem túlsok gyülekezetből álló egyházmegyében is eltelik a vizitációval egy hónap anélkül, hogy a látogató teljes alapossággal megismerhetné mindenik egyházközség egész életét és helyzetét.

Mindazáltal száz vagy annál több egyházmegyét nem kívánnék. De azt hiszem, az egész tiszántúli egyházkerület területén elkelne vagy harminc-negyven. A most meglévők mindenikéből lehetne kettőt csinálni, némelyikből három vagy négy is kikerülne. Ha ilyen módon az egyházmegyéket mozgékonyabbá és feladatuk végzésére alkalmasabbá tennők, akkor aztán az egyházkerületen mindjárt kevesebb lenne a dolog. Még ha a most odatartozó ügyek mindenikét tovább is odautalnók, akkor is megnyugodva és megnyugtatta jelenthetné az előadó az esetek legtöbbszörében, hogy az egyházközségi határozatot az egyházmegyén alaposan megvizsgálták, helyesnek találták, tehát rendben van.

Ilyen berendezés mellett azonban az egyházmegyei hatáskör jelentékenyen meg is növekedhetnék. Ha nem csupa bürokrácia az egyházmegyei igazgatás, hanem Krisztus egymást ellenőrző szolgálóinak valóságos önkormányzata, akkor az egyházkerület igazán azzá válhatik, ami az angolnyelvű (angliai, skót, ír, amerikai) presbiteriánusok egyházában: merőben felügyeleti hatósággá. Ott még a lelkeszek felhatalmazása, befogadása és ordinálása is az egyházmegye (Presbytery) feladata, sőt az egyházkerületnek megfelelő fokozat nem is szükségképpen (például az angliai presbiteriánus egyházban a Presbytery-k [egyházmegyék] felett közvetlenül a General Assembly, az országos zsinat áll, tehát Synod, a mi egyházkerületi gyűlésünknek megfelelő, egyáltalán nincs).

Tehát én az egyházmegyéket tagolnám. Itt aztán csakugyan figyelemmel lehetne lenni arra is, hogy lehetőség szerint egyforma munkatípusú gyülekezetek kerüljenek egymással szervi kapcsolatba. Ez könnyen el is érhető, mert például Beregszász és Bene, bárha lélekszámuk és kulturális állapotuk

alaposan különböző, nemcsak földrajzi fekvésben, de lelkiekben is közelebb vannak egymáshoz, mint teszem fel Técső és Újfehértó, amelyek pedig mind a ketten takaros városkák.

Továbbá figyelemmel lehetne — és kellene lenni arra is, hogy az egyházmegyék és az országos igazgatási kerületek lehetőség szerint összhangban legyenek. Ne kelljen ugyanannak az esperesnek, vagy bárminevű egyházmegyei hatóságnak három-négy törvényhatósággal érintkezésben állani. Eleink erre is eléggé tekintettel voltak, de aztán eltolódások következtek be. Nem szólok olyan enormitásról, aminő az integer békésbánáti egyházmegyénél állt fenn, amelynek területe ugyanis tizenkét törvényhatóságra terjedt ki. De máris minden habozás nélkül tagolnám az alsószabolcs-hajdúvidéki egyházmegyét is, legalább kettőre: alsószabolcsra és hajdúvidékre, Sápot pedig odaadnám belőle valamelyik Bihar megyében otthon lévő egyházmegyének. És így tovább.

Attól pedig nem kell tartani, hogy az egyházmegyék számának megnövelése az igazgatási költségeket növelni fogja. Az, aki az egyházmegyének „közszolgája“ lesz, már akár esperesnek nevezik, akár másnak, kicsi területen csekély költséggel végezheti az igazgatást. Debrecenben például többször halljuk a panaszt, hogy a vizitáció sokba kerül. Nos, ha Debrecen külön egyházmegye lesz, semmibe sem fog kerülni, mert a látogatók a munkájuk végeztével nap-mint-nap hazamehetnek szállásra is, étkezésre is a maguk családja körébe. De a falusi egyházközségek vizitációja is kevesebb költséget okoz, ha csak a szomszédba kell átmenni, mint ha — a Révész Imre erős példájánál maradva — Pancsováról Füzesgyarmatra vagy Gyomára kell a látogatókat haza szállítani.

Ha aztán az egyházmegyéket koordináltuk, azután, de *csak* azután, kerülhetne sor az egyházkerület tagolására is. Pontosan úgy, ahogy Révész Imre hatvanöt évvel ezelőtt megírta.

Hanem abban megint Révész Imrével (és pedig az én tudomásom szerint nemcsak *azzal*, hanem *ezzel* is) tartok, hogy ha már reformáljuk a szuperintendenciákat, akkor reformáljuk ám igazán zsinat-presbiteri elvek szerint. Ne több püspökségre, hanem csakugyan több egyházkerületre.

Ez megint egy kicsit kényesebb kérdés. Mert ez már nem csupán a tiszántúli egyházkerület ügye, hanem az egész magyarországi református egyházé. Érinti az egyházalkotmányunkat, amely — jól vagy rosszul —, de így áll fenn századok óta. Ámbár hiszen közismert, hogy a négy magyarországi szuperintendencia közül az egyik, a most tiszáninneninek nevezett, csak a Carolina Resolutio rendelkezésére alakult szuperintendenciává, kétszáz éven át megélt szépen püspök nélkül. Az sem ujság, hogy a mostani tiszántúli egyházkerületben kétízben is erősen döntette a püspöki igazgatás sáncait a puritánus mozgalom. Mindegy, mi valahogy elhitettük magunkkal, hogy nekünk püspökökre szükségünk van. Azt sietünk öntudatosan megjegyezni, hogy a mi egyházi szolgálaink nem papok, hanem (németből szolgálai módon és rosszul alkotott szóval fordítva) lelkészek, nehogy valaki külön klérusra gondoljon; óvakodunk Pál apostolt szentnek mondani, nehogy a felesleges jócselekedetek tanát nekünk is tulajdonítsák; sőt — egészen tiszteletreméltó okokból — félünk a leggyönyörűbb jelvényt, a keresztet alkalmazni, nehogy a pápa egyháza előtt meghódolni látszassunk. Ellenben a püspökségtől nem félünk, holott ennek a szónak az értelme bizonyára változott annyit a Pál apostol levelében írthoz képest, mint a papságé

a Péter apostol levelében írt királyi papsághoz. (Lásd erről is Révész Imre id. tanulmányát, 246. l.)

Révész Imre azt mondja, hogy „a mostani püspökeink címét merőben illetetlenül hagyandónak tartom“. Én sem akarok felforgatónak látszani, nem is venném el senkitől a püspök címet, inkább szélesebb körre kiterjeszteném, minden egyházi szolgára (lásd az angolországi és az irországi egyházi törvényt: elders or bishops, azaz vének vagy püspökök; szintúgy az amerikai egyesült államok egyházi törvényében: pastors or bishops, azaz pásztorok vagy püspökök). Csupán azt szeretném, hogy amikor az egyház igazgatásáról és kormányzásáról tanakodunk, ne a püspökség és a püspök munkája vagy javadalma álljon előtérben.

Akkor, amikor a gyülekezeti életet és az egyházmegyét már megreformáltuk, reformáljuk meg nagyranőtt egyházkerületünket, széttagolva annyi felé, amennyi részt az egyház igazgatásának érdeke kíván, azon való töprengés nélkül, hogy az új egyházkerületek püspökének honnan vesszük a javadalmat, ha az állam nem találja adni. Nem baj, ha azt az előljárót, aki az egyházkerület igazgatásának élén áll, mi nem a Synod moderatorának nevezzük, hanem az egyházkerület püspökének mondjuk, csak azzal legyünk tisztában, hogy mind a kormányzás, mind a rendelkezésre álló vagyon nem az övé, hanem az egyházkerületé, — övé pedig csak a munka és az érte járó (a munka nagyságához mért, a mostaninál semmikép sem kisebb) díjazás. Vagyis azzal legyünk tisztában, hogy egyházkerület lehet püspök nélkül is és az egyházi törvényeinkben alapul vett elven éppen nem esnék csorba azzal, ha az egyházi törvényhozás — új egyházkerületeket ugyanis csak egyházi törvényhozás alkothat — olyan feltétel mellett engedné meg a tiszántúli egyházkerületből

kiváló két vagy több új egyházkerület alakulását, hogy ezek a maguk előjáróját nem „ad vitam aut culpam“, hanem meghatározott időtartamra választják, nem nevezik püspöknek és nem látják el püspöki javadalommal. Azt hiszem, ezt a rendet aztán idővel, változás alkalmával mindenik egyházkerület követné.

De mi lenne az államnál „kivívott“ jogokkal? A püspöki javadalmat, ha adják és amíg adják, kérjük az egyházkerület igazgatási általános költségeire. Ez így felelne meg egyházunk alkotmányi elveinek, az államtól való függetlenségének, ezt így tartotta helyesnek a tiszántúli egyházkerület közgyűlése is egy 1917-ben hozott határozatával.

A felsőházi tagsággal pedig kevesebb a baj így, mintha új püspökségek állanak elő. Mert a szuperintendenciák számának hétre emelkedésével megint odajutnánk, ahol voltunk és ahol evangélikus testvéreink most is vannak: az egyházkerületi főembereink egyik része hivatalból tag lenne, másik része nem. Nem valószínű ugyanis, hogy a mostani, lélekszámhoz viszonyítottan a római katolikusokéval arányos képviselőtünket megnövelnék. Nem látom be, miért ne lehetne ezt a kérdést úgy oldani meg, hogy hivatala alapján tőlünk senki se üljön ott, hanem a zsinat válassza meg az egyházat a felsőházban képviselő tiz tagot. Ez a mi egyházalkotmányunk szellemének is jobban megfelelne és a nagyrészt választottakból álló felsőház mostani szervezetével sem állna ellentétben.

A zsinati és konventi tagságokat új szuperintendenciák létesítése esetén mindenképpen újonnan kell rendezni, nem okoz tehát nehézséget az új egyházkerületek arányos képviselőtének meghatározása akkor sem, ha nincsenek „hivatalból“ való tagok.

Azonban, ami ennél mérhetetlenül jelentősebb,

mi lenne az egységes irányítással? Nem következ-
nék-e a püspöknélküli állapotból szertehúzás és teljes
bizonytalanság? Mert nagy igazsága van Makkai
Sándornak: Kell a gyülekezeteknek szervezeti, kor-
mányzati, igazgatási, intézményes és anyagi egységgé
lenniük, hogy ez a hatalmas eszközi hálózat meg-
védje és hathatóssá tegye a rábízott kincset...

Ámde az az eszközi hálózat, amely megvéd és
hathatóssá tesz, az én véleményem szerint nem a
püspökség más alapról átutánzott, felemássá tett
és már az elvi alap hiánya miatt is szükségszerűen
bizonytalan intézménye, hanem az egységes elvi
alapon felépített nagy közösség, amely az egyház
egyetemes gyűlésében, az országos zsinatban teste-
sedik meg. Az egységes és egészséges irányítást én
nem az öt vagy hét egymástól független, és szükség-
képpen kiválóságánál fogva is egyaránt a maga fejé-
vel gondolkodó püspöktől várom (quot capita tot
sensus), hanem várom attól a szent egyességtől,
amely az egyház minden részéből való mindenféle
szolgáinak — közöttük elsősorban az egyházkerüle-
tek legfőbb tisztviselőinek — buzgó megbeszélései,
esetleg vitatkozásai nyomán, bizonyára a legkiválób-
baknak legnagyobb ráhatásával, de a leggyöngéb-
beknek is hozzájárulásával Isten lelkétől vezérelt
közvéleményként kialakul és amelynek szavát aztán
nemcsak egyik vagy másik egyházkerületben hallják
meg, hanem az egész magyarországi református
egyházban parancsként követik.

DEBRECENI EGYETEM KÖNYVTÁRA

13245 / 1958